

Bene Zoltán

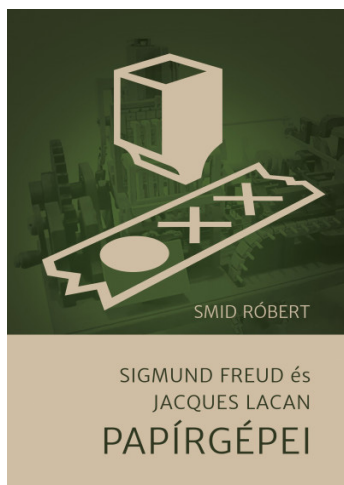
A tét: a tudattalan

Smid Róbert *Sigmund Freud és Jacques Lacan papírgépei* című kötete súlyos könyv, és – fülszövege szerint – úttörő vállalkozás Magyarországon. Valóban az, minden tekintetben.

A könyvet a legtöbb terjesztő a média vagy a médiaelmélet csoportba sorolja, amely döntést a munka alcíme – *A pszichoanalízis inherens médiumarcheológiai diskurzusa* – is alátámasztani látszik, ez azonban egy beszűkítő kategorizálás. A főcímben szereplő két név és az alcím második szava ugyanakkor a pszichológia, azon belül is a pszichoanalízis felé billenti a mérleg nyelvét; de a főcím *papírgép* és az alcím *médiumarcheológia* kifejezései alapján ebben az esetben kétségtelül annak egy speciális vetületéről van szó.

De pontosan miről is?

A borítószóveg legfontosabb félmondata röviden választ ad erre a kérdésre: Smid Róbert azt vizsgálja, hogy „*mi következik abból, ha az emberi elme legintimebb és legrejtélyesebb részét, a tudattalant gépként gondoljuk el?*” Freud neve és a pszichoanalízis művészetelméleti kontextusban óhatatlanul eszünkbe juttatja a szürrealistákat, akik a tudatalattinak kiemelten fontos és meghatározó szerepet tulajdonítottak a modern személyiségben és a művészi alkotásban egyaránt. A szürrealista mozgalom egyik legfontosabb alapelve az André Breton által automatikus írásnak nevezett technika volt. Hegyi Loránd szerint „*a művészetben a tudatalatti közvetlen, kontrollálatlan, spontán kivetítésével nagyfokú esztétikai szabadság valósítható meg. Az automatikus írás segítségével a művész mindenfajta gátlás, esztétikai és eti-*

kai konvenció nélkül tárhatja fel a psziché rejtett tartalmait”¹ Az automatikus írást az elmúlt bő száz esztendőben sokan és sokféleképpen értelmezték, vagy éppen az értelmezésének lehetetlenségére mutattak rá, Smid azonban nem ebből az irányból, nem alkotáslélektani szempontból közelít a tudattalanhoz. Az ő vizsgálódásai egyfelől történeti jellegűek, másfelől sokkal általánosabbak és átfogóbbak. Kutatásának kiindulópontja részint Freud és Lacan munkásságának egyes, egyfajta médiaelméletté, médiaszíntérré tágítható elemei, részint Friedrich Kittler elgondolása, amely éppen a pszichoanalízist tágítja médiaelméletté. Az alcímbe szereplő médiumarcheológia (a fogalom médiaarcheológiaként is használatos) kifejezést is a kittleri értelemben használja. A kötet és szerzője egy olyan, a modernitás minden rétegét átszövő jelenséget kutat sajátos nézőpontból, amely az utóbbi időben erősen fölértékelődött, s amely szorosan kötődik az ikonikus fordulathoz.

*„A tudományos párbeszédben egyre nagyobb hangsúlyt kap az a jelenség – írja Pusztai Virág –, amelyet Gombrich vizuális kornak (visual age), Guy Debord látványtársadalomnak (La société du spectacle), Gottfried Boehm ikonikus fordulathoz (ikonische Wende), William John Thomas Mitchell képi fordulathoz (pictorial turn) nevez. Párhuzamosan azzal, ahogy növekszik a minket nap mit nap körülvevő, figyelmünkért versenyt folytató képek száma, egyre fokozottabb az érdeklődés a képek világa iránt – számos tudományterület irányából.”*² Esztétikai megközelítésben Boehm vagy Imdahl, kultúranropológiai perspektívából Belting vagy Gehlen nevét kell ezen a ponton föltétlenül megemlítenünk, amiképpen technológiatörténeti vonatkozásban Bredekampot és Kittlert. Utóbbi szerint *„a modernség talán legfőbb dilemmája, hogy nincsen kommunikálható értelem a kommunikáció anyagszerű alapja, vagyis materialitás nélkül, azonban önmagában ez a materialitás semmilyen értelmet nem kommunikál”* – véli L. Varga Péter.³ A Lacan nyomdokain haladó Kittler az üzenetközvetítő és képalkotó médiumok diskurzusanálízisén keresztül bebizonyította, hogy az elme és a psziché,

a tudatos és a tudattalan nem a nyelven, hanem a technológián keresztül konstruálódik. Vagyis ez a konstruáló folyamat egyfajta gépként is fölfogható, amely algoritmusok alapján gyártja a termékeit. Ezek azok a bizonyos papírgépek, amelyek Smid Róbert könyvének címébe kéredzkedtek.

„Lacan [...] kijelenti – írja Smid Róbert –, *hogy a pszichoanalízis elsődleges terepe a nyelv és a beszéd tere, elméletének azonban képessé kell válnia az Imaginárius és a Valós folyamatainak befogadására is. Ehhez egyrészt a nyelv fogalmának a formális nyelvekre való kiterjesztése szükséges, másrészt annak feldolgozása a szimbólumok segítségével.*”⁴ Az ezen kijelentés alapján egyértelműen pszichoszemiotikaként (is) értelmezhető lacani elméletet Smid mint a freudi pszichoanalízisen alapuló lacani médiaszintér megalapozását elemzi és mutatja be, majd ebből bontja ki szimbolikus és mitikus vetületeit, időbe ágyazottságát és időfüggőségét, valamint különös automatizálhatóságát, gépjellegét. Amely gép nagyon hasonlóan működik, mint a Turing-gép vagy a későbbi számítógépek, jöllehet Lacant „*nem az érdekelte, a gép hogyan tud emberként viselkedni*”⁵, *hanem hogy mi az emberben, ami nem emberi; hogy a (tudattalan) szubjektum(a) mennyiben tételezhető inkább gépnek (operatívna) és kevésbé embernek (performatívna)*”⁶. Mindebből pedig az következhet, hogy Lacan papírgépei segítségével „*a tudattalan folyamatai [...] befogathatóvá (kommunikálhatóvá/továbbíthatóvá), kalkulálhatóvá és rögzíthetővé válnak.*”⁷ A tét tehát nem kicsi.

Végezetül, amennyiben újra átgondoljuk a kötet besorolását, be kell látnunk, hogy bár a szerző a pszichológia, a médiatörténet, az információelmélet, a matematika, a filozófia, a nyelvészet vagy éppen a számítástechnika tudományának eredményeit és módszereit is használja, alapvető problematikája mégiscsak a médiaelméletként interpretált pszichoanalízis. Smid Kittler módszerét követi, „*amely párhuzamosan kapcsolja különböző tudományterületek szövegeit – hiszen ha pusztán a bölcséleti kánonon belül marad, csak redundanciát szül –, melyek elkezdik egymást olvasni, értelmezni.*”⁸ A médiumarcheológiai eljárással

végül tulajdonképpen magát a pszichoanalízis mibenlétét fűrkészi, hiszen amit Freud és Lacan papírgépei „leírnak, azok ők maguk”⁹. A tét nem egyéb, mint a tudattalan bevonása a tudományos diskurzusba. Nem áttételesen vagy konkrétan, hanem áttételesen és konkrétan, adatolhatóan és szimbolikusan, folyamatként és közegként.

Smid Róbert könyve valóban úttörő munka: nemcsak interdiszciplinárisan olyan szerteágazó, ami párját ritkítja, de módszereinek következetes végigvitelében, következtetéseiben és önreflexióiban is. Izgalmas szellemi kaland, amely nyitottságot és merészséget vár a résztvevőktől: olvasóitól.

Smid Róbert: *Sigmund Freud és Jacques Lacan papírgépei*. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2019.

¹ Hegyi Loránd: *Utak az avantgárdból*. Jelenkor, Pécs, 1989. 179. o.

² Pusztai Virág: *A képekből összerakott ember. A képkészítő és a képfogyasztó meghatározottsága az ikonikus fordulat és az új-média-jelenségek tükrében*. Gondolat, Budapest, 2019. 15. o.

³ L. Varga Péter: *A médium olvasása. Közeg, medialitás és materialitás az irodalomban*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2009. 3. o. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14755/l-varga-peter-phd-2009.pdf>

⁴ Smid Róbert: *Sigmund Freud és Jacques Lacan papírgépei*. Budapest, Előretolt Helyőrség, 2019. 69. o.

⁵ Az Alan Turing nevéhez fűződő Turing-teszt azt vizsgálja, hogy egy gép mennyire tud emberként viselkedni: a tesztelő egy embert és egy gépet kérdez számítógépen keresztül, így nem tudja, melyik válaszadó melyik, s ha bizonyos idő elteltével nem képes megmondani, hogy a két alany közül ki az ember és melyik a gép, a gép „nyert”.

⁶ Smid Róbert i. m. 473. o.

⁷ Smid Róbert i. m. 475–476. o.

⁸ Smid Róbert i. m. 468. o.

⁹ Smid Róbert i. m. 468. o.